

NORSK ETNOLOGISK GRANSKING

Emnenr. 3, brynet

Fylke: Opland

Tilleggsspørsmålnr.

Herad: S. Land

Emne: Brynet

Bygdelag: Hov.

Oppskr. av: lærer Jørgen Karlsen

Gard:

(adresse):

G.nr.

Br.nr.

A. Merk av om oppskrifta er etter eiga røynsle.

B. Eller om den er etter andre heimelsmenn: (ta også med alder, heimstad, yrke):

Delvis ved konferanse med gamle fo

SVAR

1. Noen forandring av brynet i manns minne kan ikke paa-
vises. Man har i allfall i 2 mannsaldrer bare kjent en
vanleg slipestein med ymse storleik, alt etter hvor mye
eller lite sliping det kunne bli tale om paa garden.
Brynet var enten naturstein fra Telemark eller støypt
av sene. Men i Nordland brukte de ikke "bryne" ljaaen.
De "stikka" den eller som noen sa: De kvetta den. Her
i Søndre Land hvor jeg har bodd i 35 aar, bryner eller
kvesser de ljaaen, sigden og kniven. I Nordland heina
de kniven, kvetta sigden og stikka ljaaen.
Som smaagutt saa jeg nok gamle folk har en treslire paa
hofta med brynet eller ljaaheina i. Før bryninga har je
alltid sett at man spytter paa heina, somme sa endog
"tvi" med det sammen. Personleg bruker jeg ikke vate
til bryning, men skal jeg heine kniv eller hövltang,
maa jeg vate heina først.-
Noe særskilt navn paa brynet har jeg ikke hørt: Ljaabry-
bryne eller knivbryne, og i Lurøy ljaahein eller bare
hein og knivhein. Den siste bruktes ogsaa til aa kvesse
hövltenger med, men til barberkniver hadde man sær-
fine, firkanta og avlange heiner. Man sa bare at man
kveste barberkniven, ikke heina eller brynte den.
2. Det kunne nok en sjelden gang hende at man fant en hö-
velig skiferstein og kveste med, men det vanlege var
nok innkjøpt naturstein som vart anskaffa av kremmeren
til slaattonna. I de siste 20 aara har ogsaa støypt sand-
stein som støypte slipesteiner kommet i handelen.
3. Er kniven eller ljaaen mye sløv, slipes den først paa
en vanleg slipetsein og brynes etterpaa. Det samme kan
gjøres med höveltenger, men her bruker man saakalte
knivsteiner, som nok kan være støypte, men mye finere
stoff i akkurat som heina eller brynet til kniv og
höveltenger maa være av mye finere stoff enn en vanle
slipetsein for ljaaer og sigder.-
4. Tynning av eggen og ikke bryning av ljaaen maa være sær-
gammal, for det har ingen noen tradisjon om. Sigden
eller skjuraa vart handsama paa sammen maate som ljaaen:
Først slipte man og sia brynte man dem.
Skilnaden mellom tynsljeljaaer og slipeljaaer er ukjent
her, og ingen kan fortelle om naar slipinga kom i bruk.
Jeg saa nok i min barndom at naar enkelte syntes at den
ljaaen som var kjøpt, under bruken vart for tjukk, kun-
ne gaa i smia og "tynne" det ved kaldsmiing paa ambolten
men slikt gikk meget sjelden for seg, bare en sparsom-
melig bruker kunne gjøre det hvis han ville slite ljaaen
heilt ned til bakken (ranna paa kanten som vendte fra).
5. Kjennes ikke. Derimot

2

har jeg sett gamle koner har skjerpå bordkniven enten paa ovnen eller paa en flat skiferhelle hvis den var i nærleiken eller for handa.

Höveltenger vart alltid slipt paa knivsteiner som var finere i stoffet enn ljaasteiner. Alle slipetseiner vart sveiva rundt med ei jarn-eller tresveiv.

Hvis man slo i utmarka, langt fra garden, kunne man nok ta med seg en mindre slipestein fra garden, saa en slapp aa gaa til gards hver gang man skulle slipe, for ikke alle slaattekarer hadde reserveljaaer som kunne skiftes inn nar den ene var blitt for slöv. Regelen var gjerne at man gikk ut med 2-3 nyslipte ljaaer, og da kunne man drive til kvelds paa slaattenga eller i slaattefjellet.

Noen flytting av slipesteinen ute paa slaattmarka er ukjent.

6. Man kan bruke en halvslitt god ljaa i 3 timer (ei ökt) og en ny ljaa i dag kan brukes i 2 ökter naar en bryner den paa en forstandig maate etter hver som den slöves.

7. Nei, mer enn ett bryne til ljaeen er ukjent. Gamle folk sier at det har hört om bryner av tre som var smurt tjäre og sand paa. De hadde et vanleg heimelaga skaft av björk og flata var lang og smal som en spade. Det kan hende at slike stikkebryner i Nordland har gitt verbet "aa stikke ljaeen", som naa ingen lenger kan forklare seg.-

8. Begge deler. I Luröy hadde de en jarnring med kiler kring ljaahöykjen og orvet. Det var lett aa skifte ny ljaa. Men i Land har jeg sjelden sett det. Man har festegreier av reimer eller bambusrör, og ljaeen sitter i orvet mens man sliper den. Slipinga gaar for seg paa den maaten at man holder eggen mot seg paa steinen mens denne gaar rundt, enten ljaeen sitter paa orvet eller ikke under slipinga. Derimot slipes kniven alltid med eggen fra og bakken mot sliperen.-

9. Under bryninga holdes orvet med venstre hand (hvis man da ikke er keivhendt), og brynet dras i en buie over eggen paa ljaeen, handtaket om ljaeen skiftes etter som det blir brynt ytterst eller innerst paa ljaeen. Paa stuttörv som naa foresten brukes jelden, og da helst i bratte bakker eller i stenet lende, kvettes ljaeen. Det vil si at man holder ljaeen i venster handa, men da orvet er stutt, kan draga av brynet bare gaa att og fram eller opp og ner, ikke lange buer som paa langorvet.

10. Jeg har sjelden sett brynekopp, og noe särs navn har den neppe her i bygda. Navnet er blitt borte med de gamle som brukte den. Na har man gjerne brynet i lomma paa overallen.

11. Kjennes ikke. 13. Kjennes ikke.

14. Allerede nevnt. Man spytter paa brynet for aa väte det, og er det en ivrig slaattmann som arbeider i lag med fleire, kan han nok av og til si et "tvi" naar han tar til aa bryne ljaeen. Sand eller olje paa brynet er ukjent.

14. Noe anna en sandrusk eller slam har jeg ikke hört, og noen overtru eller "trolling" i samband med bryneslammet, kan ingen minnes. Ukjent er det og at man gjør noe särs for aa blautgjöre brynet til sitt bruk.-

Ramser eller folkedikting i samband med brynelaaten har ingen noe greie paa. Her har gjerne husmannsbruket värt svært gammalt i bygda, og husmennene var vel sjelden opplagte til lys dikting under arbeidet naar de skulle faa "mälingen" sin ferdig til kvelds. Greidde de ikke det, kunne husbond synes grinete paa dem. Men heller ikke i Luröy hvor det nok var husmenn, men ogsaa andre arbeidere, har jeg hört om ramser og rim i samband med bryning eller slaatte. Derimot kan nok lyden av gardsklokka ha gitt en og annen inspirasjon til et rim, og ofte i haanleg tyding om ~~blannsuppe~~ blannsuppe (vassvelling og spekesild i slaatten).